

PİYASA BAŞARISIZLIĞININ NEDENLERİ VE DEVLETİN ROLÜ

Remzi BULUT¹ , Şerife SEZER²

¹ Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü. rbulut@mehmetakif.edu.tr ORCID No: 0000-0003-1169-2949

² Doktora Öğrencisi Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı sezerserife94@gmail.com ORCID No: 0000-0001-5722-9808

ÖZET: Serbest piyasa ekonomisi tam rekabet piyasası şartlarında işlemektedir. Piyasada; üretim, tüketim ve gelir dağılımı gibi işlevlerin piyasa mekanizmasıyla sağlanmaktadır. Tam olarak piyasa ekonomisi optimum kaynak dağılımı ve etkinliği gerçekleştirmektedir. Piyasanın başarısızlığı durumunda devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir. Kısaca piyasa başarısızlığının nedenleri arasında; kamusal mallar, dışsallıklar, doğal tekellerin varlığı, asimetrik bilgi, risk ve belirsizlik gibi etkenler dikkat çekmektedir. Bu çalışmada piyasa başarısızlığı kavramı, piyasa başarısızlığının nedenleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Piyasa başarısızlığı, Devletin Rolü, Dışsallıklar, Asimetrik Bilgi

ABSTRACT: a free market economy operates under full competitive market conditions. In the market, functions such as production, consumption and income distribution are provided by the market mechanism. Exactly the market economy has achieved optimal resource distribution and efficiency, remake. If the market fails, the state must intervene in the economy. In short, factors such as public goods, externalities, the existence of natural monopolies, asymmetric information, risk and uncertainty are among the causes of market failure. In this study, the concept of market failure and the causes of market failure were examined.

Keywords: market failure, role of State, externalities, asymmetric information

1. Giriş

Klasik iktisat teorisinin temel varsayımlarından biri ekonominin daima ve kendiliğinden tam istihdam seviyesinde dengede olduğu varsayımdır. Ekonomi tam istihdam seviyesinde kararlı denge durumunda olduğu kabul edilmektedir. Ekonominin tam istihdam durumundaki dengesi, dışsal bir arz veya talep şoku ile değişime uğradığında, ekonomiyi yeniden tam istihdam düzeyine getirecek bir görünmez elin (piyasa mekanizması) varlığı savunulmaktadır. Klasik iktisat teorisinin bir diğer varsayımı ise firmalar ve tüketicilerin rasyonel davranmalarıdır. Firmalar kâr maksimizasyonu, tüketiciler ise faydalarını maksimize etmeyi amaçlamaktadır. Eksik rekabet piyasaları kabul edilmemekte, firmaların ve tüketicilerin tam bilgiye sahip oldukları ifade edilmektedir. Rekabetçi piyasa mekanizmasında ekonomideki kıt kaynaklar en etkin şekilde kullanılmaktadır. Devlet müdahalesine gerek duyulmadan, maksimum sosyal faydanın sağlanacağı düşünülmektedir. Klasik yaklaşımda; devletin asli fonksiyonunun alt yapı, eğitim, sağlık, güvenlik ve adalet gibi işlevleri yürütmesidir. Piyasaya müdahale etmesi kabul edilmemektedir.

Pareto'ya göre refah artışı, bireylerin başka bir bireyin durumunu kötüleştirmeden kendi durumlarını iyileştirebilmesi ile sağlanabilmektedir. Toplumdaki toplam refah o toplumdaki bireylerin refahlarının bir araya gelmesiyle oluştuğu için toplumdaki bir bireyin refahında artış olduğunda toplam refahın da artacağı savunulmaktadır. Anlaşılacağı üzere bir bireyin refahında artışı sağlanırken başka bir bireyin refahında azalma meydana geliyorsa toplam refahta bir artış olacağı düşünülmemektedir.

Neo Klasik iktisadi düşünce, piyasa ekonomisinin optimizasyonu sağlamakta yetersiz olduğunu ifade

etmekte ve bundan dolayı kamu ekonomisinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Neo Klasik iktisatçılar başka bir ifade ile teorik refah iktisatçılarındaki ifadeleri iktisat yazınında piyasa başarısızlığı teorisi olarak bilinmektedir (Aktan vd. 2006). Neo-klasik piyasa başarısızlığı yaklaşımında kamusal müdahale, piyasaların etkin kaynak dağılımı olmaması durumunda ortaya çıkmalı ve müdahale alanı ekonomik etkinliğin yeniden sağlanması ile sınırlı kalmalıdır. Ayrıca kamusal müdahalelerin yapılabilmesi için yalnızca piyasa başarısızlıklarının olması yetersiz kabul edilmekte, etkisizliğin müdahaleler ile azaltılabildiği durumlarda müdahalenin olması savunulmaktadır (Durmuş, 2008). Çalışmada piyasa başarısızlığının tanımlanması, nedenleri ve nasıl giderilebileceği konusunda bilgiler verilmektedir. Farklı görüşler ve farklı tanımlamalar ile piyasa başarısızlığı ele alınmakta ve devletin gerekli durumlarda müdahalede bulunmasının neden önemli olduğu ifade edilmektedir.

2. Piyasa Başarısızlığı Tanımlamaları

Pareto etkinliğinin sağlanabilmesi için değişimin etkinliği, üretimin etkinliği ve ürün karması etkinliği olmak üzere üç temel koşul vardır. Değişim etkinliği: iki mal arasında, bütün bireylerin marjinal ikame oranlarının aynı olması, üretimin etkinliği: bütün firmaların farklı girdiler arasındaki ikame oranlarının aynı olması, ürün karması etkinliği: iki mal arasındaki marjinal dönüşüm oranı ile tüketicilerin marjinal dönüşüm oranlarının eşit olmasını ifade etmektedir (Stiglitz, 1994).

Pareto optimum kaynak dağılımının tam rekabetçi piyasalarda gerçekleşebilmesi için; tam kamusal malların, dışsallıkların ve ölçüğe göre artan getirinin söz konusu olduğu doğal tekelin olmaması gerekmektedir. Ancak gerçek hayatta söz konusu şartların sağlanması çok da mümkün olmamaktadır. Bu sebeple şartlardan birinin bile

sağlanmadığı durumlarda piyasanın başarısız olduğu ifade edilmektedir. Öyleyse tam rekabet koşulları altında serbest piyasaların bazı durumlarda optimum kaynak dağılımını sağlayamamasının yani piyasa başarısızlığının nedenleri olarak; tam kamusal malların varlığı, dışsallıkların olması ve ölçüğe göre artan getiriden yararlanan doğal tekellerin bulunması şeklinde bir sıralama yapmak mümkündür (Barr, 1998).

İktisat literatüründe pareto optimal başka bir ifade ile "birinci en iyi durum"un sağlanabilmesi için tam rekabet piyasa koşulu ve dışsallıkların olmadığı bir ekonomiye sahip olunması gerekmektedir. Kaynak dağılımının optimal olmadığı durum yani piyasa başarısızlığı durumu ikinci en iyi teorisinin varlığını, kaynakların etkin bir biçimde kullanılmadığını ifade etmektedir. Bu durumda bireylerin refahını maksimize etmeleri söz konusu olmadığından, piyasa başarısızlığının sonucu israf ve sosyal refah seviyesinin düşmesi şeklinde yorumlanmaktadır (Akalin, 2001).

Optimumun sağlanabilmesi için bir üretilen malların bireyler arasında etkin bir şekilde dağıtılması (tüketimde etkinlik), üretim faktörlerinin ise firmalara üretim alanlarına göre etkin bir şekilde dağıtılması (üretimde etkinlik) gerekmektedir (Dinler, 2005). Piyasanın pareto optimum kaynak dağılımını gerçekleştirememesi "Piyasa Başarısızlığı" olarak tanımlanmaktadır (Öztürk, 2004).

Piyasa mekanizmasının kendiliğinden toplumsal refah maksimizasyonu sağlayamaması ve etkin bir şekilde kaynak tahsisi gerçekleştirememesi piyasa başarısızlığı olarak tanımlanmaktadır. Piyasa başarısızlığı söz konusu olduğunda devlet piyasaya, toplam refahı artırmak ve kaynak dağılımında etkinliği sağlamak amacıyla müdahale edebilmektedir. Piyasa başarısızlığının ortadan kaldırmayı hedefleyen mü-

dahalenin şekli başarısızlığın nedenine, kullanılacak olan araca ve uygulama yöntemine göre farklılık gösterebilmektedir (Ünsal, 2004).

Piyasa başarısızlığı tespit edilmişse devletin piyasaya müdahalede bulunması gerekliliği doğmaktadır. Müdahale sonucunda devletin oluşturacağı aksaklıkların piyasa başarısızlığının neden olduğu aksaklıklardan daha az olması gerektiği anlaşılmaktadır.

3. Piyasa Başarısızlığının Nedenleri

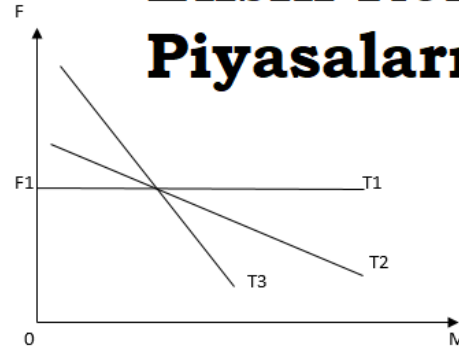
Piyasa başarısızlığına neden olan etkenler; eksik rekabet, dışsallıklar, tam ve yarı kamusal malların varlığı, asimetrik bilgi ve piyasada doğal tekellerin bulunması ölerik sıralanmaktadır. Bu nedenlere aşağıda teorik olarak açıklanmıştır.

3.1. Eksik Rekabet

Tam rekabet piyasası haricindeki piyasa tipleri fiyat belirleme gücüne sahiptirler. Eksik rekabet piyasalarında firmalar fiyat kabul edici değil fiyat belirleyici durumundadır. Tam rekabet piyasasında faaliyet gösteren firmalar fiyatın marjinal maliyete eşit olduğu durumda üretim yaparken; eksik rekabet piyasasında faaliyet gösteren firmalar fiyatın marjinal maliyetten yüksek olduğu düzeyde üretim yapmaktadırlar.

Tam rekabet piyasalarda her firma üretim faktörlerine aynı fiyattan ulaşmakta, yani her bir malın üretimine karşılık marjinal teknik ikame oranları eşit olduğundan üretimde etkinlik koşulu sağlanmış olmaktadır. Eksik rekabet piyasasında ise faktör fiyatları farklı olduğundan üreticiler için üretimde etkinlik sağlanamamaktadır (Hatırlı, 2019). Böyle bir durumda eksik rekabet ortamında kaynak dağılımındaki etkinsizliğin önlenmesinde ve ortadan kaldırılmasında devletin önemli bir rolü bulunmaktadır. Devlet tüketicileri eksik rekabetçi ortamda firmaları haksız rekabette korumak için ve rekabeti teşvik etmek amacıyla bazı önlemler almaktadır. Ayrıca firmaların karşılıklı anlaşma yaparak kartel ve tröst oluşturmalarını, tekelleşerek piyasaya hâkim olmaya teşebbüslerini engellemek için devlet yasal düzenlemelerle müdahale etmektedir. Anti-tröst müdahalelerinin asli amacı rekabet yasaları ile rekabetçi piyasalar oluşturmaktır (Öztürk, 2011).

Eksik Rekabet Piyasaları

Kaynak: İnternet

3.2. Dışsallık Teorisi ve Türleri

Dışsallıklar konusunda ilk teoriyi ünlü iktisatçı Alfred Marshall oluşturmuştur. Tanım olarak dışsallık; üretici veya tüketicinin aldığı kararın diğer üretici veya tüketicilerin üzerinde yarar veya zararına olacak şekilde etki oluşturması ve ortaya çıkan etkilerin piyasa mekanizması ile fiyatlandırılmaması olarak ifade edilmektedir (Hatırlı, 2019: 525).

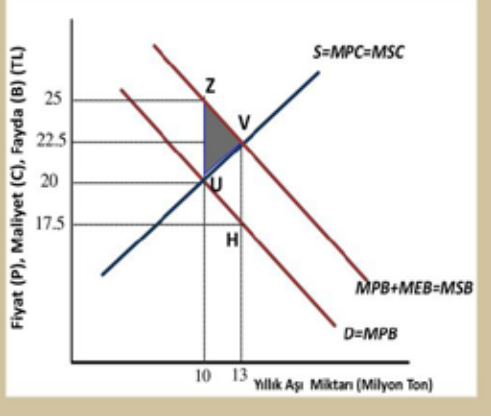
Pigou ise, refah iktisadı ile ekonomideki dışsallığı ilişkilendirerek eksik rekabet piyasasında refahı arttırmak için devletin müdahalede bulunması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca dışsallıkları pozitif ve negatif olarak ele aldığı gibi, toplumsal refah ve etkinlik bakımından da analiz etmiştir (Savaş, 2000).

Pozitif dışsallık; mal veya hizmeti satıcı ya da alıcılarının yanı sıra üçüncü kişilerin de yarar sağlaması ile tanımlanmaktadır. Pozitif dışsallıkların bulunduğu bir ekonominin üretim ve fayda seviyesi düşük olacağından optimal düzeyin aşağısında kalınmaktadır (Akalin, 2001). Negatif dışsallıklar firma ya da tüketicilerin kararları ve iktisadi davranışları neticesinde zarar verici yönlerinin kısmen veya tamamen üçüncü kişilere ait fayda ve maliyet fonksiyonuna dâhil edilmesi durumunda meydana gelen bir dışsallık türüdür.

Pozitif Dışsallıklar

Tam rekabet piyasasında pozitif dışsallıkların piyasa dengesi üzerindeki etkisi aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

İlk durumda piyasa dengesi U noktasında oluşmaktadır. Bu noktada aşının denge miktarı 10 milyon adet ve denge fiyatı 20 TL'dir.

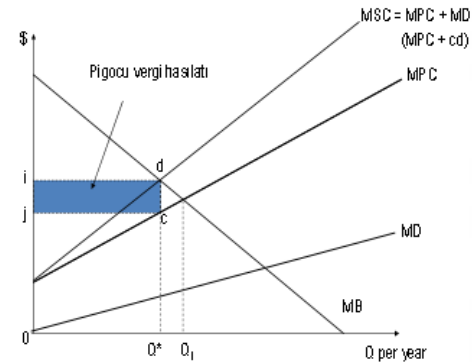

Bu örnek için üreticisi ve tüketicisinin yanında üçüncü kişilerin elde ettiği ek fayda veya dışsal faydanın piyasa fiyatı cinsinden 5 TL olduğunu varsayalım.

Bilindiği gibi, tüketicilerin karar verirken dikkate aldıkları marjinal fayda, marjinal özel faydalarıdır.

Pigou, dışsallıkların varlığı durumunda piyasa mekanizmasına müdahale edilerek etkinliği sağlamak amacıyla üretimde veya tüketimde negatif dışsallığa neden olan malın her biriminden üretimin optimum seviyenin sağlanacağı kadar vergi alınmasını; üretimde veya tüketimde ortaya çıkan pozitif dışsallık durumlarında da pozitif dışsallığa neden olan malın her biriminden piyasa dengesini sağlayan durumdaki pozitif dışsal fayda kadar negatif vergi alınmasını yani her birim mala ilişkin yararın içselleştirilerek sübvansiyon sağlanmasını ifade etmektedir (Hatırlı, 2019).

Dışsallıkların Kamusal Çözümü - Vergi

Kaynak: İnternet

Devletin dışsallıklara iki yönlü müdahalesi bulunmaktadır bunlar; üretimde dışsallık meydana gelmiş ise üretim faaliyetlerini kendisi yönetebilir veya dolaylı olarak etki sağlayacak bir yöntem geliştirebilir (Aktan, 2003). Maliyetler açısından negatif dışsallıklar meydana gelmişse fiziki kısıtlamalar ve vergi yoluyla etki edebileceği gibi ek olarak mülkiyet haklarını da regüle edebilmektedir. Pozitif dışsallıkların bulunduğu bir durumda sübvansiyon ve harç gibi fiyat sistemini etkileyecek yöntemler de uygulayabilmektedir. Özetle devletin dışsallıklara müdahalesinde uygulayabileceği araçlar; vergiler, harçlar, sübvansiyonlar, standartlar ve tazminatlar olarak belirtilmektedir.

3.2.1. Dışsallıkların Düzenlenmesinde Pigou Vergilendirmesi ve Sübvansiyon

Devlet, üretilen ürünlerin sebep olduğu dışsallıkların yaydığı olumlu ve olumsuz etkilerin durumuna ve dışsallıkların büyüklüğüne göre, piyasa mekanizmasına müdahalede bulunabilmektedir. Alınan önlemler ve yapılan müdahalelerle birlikte dışsallıktan etkilenenlerin zararının dışsallığı üreten birimlerin üzerine yüklemeye, yani dışsallıklar içselleştirilmeye çalışılmaktadır.

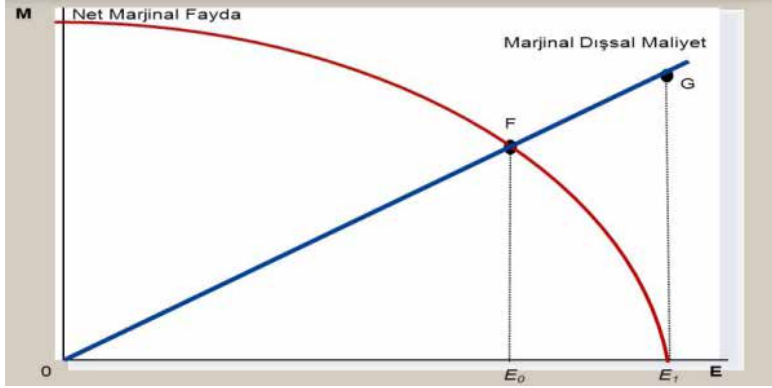
Negatif dışsallıkların neden olduğu kaynak dağılımında etkisizliği ortadan kaldırmanın yolu devletin negatif dışsallığa sebep olan karar birimlerine ortaya çıkardığı zarar kadar bir vergi alınmasıdır. Negatif dışsallık olarak pigou vergisi; kirlilik ve emisyon vergisi olarak da adlandırılmakta ve söz konusu vergi firmaların halka ve çevreye verdikleri zararlarından ötürü hükümet tarafından kanun yoluyla alınması şeklinde ifade edilmektedir.

Kaynak: İnternet

3.2.2. Coase Teorisi

Sosyal fayda ile özel fayda arasında meydana gelen farklılıkların giderilmesi yahut en aza indirilmesi düşüncesi, dışsallıkların kontrol altına alınması amacıyla vergisel müdahalelerin yapılmasının temel ilkesini oluşturmaktadır. Vergiler, dışsallıkların meydana getirdiği etkileri düzenlemek, marjinal sosyal maliyetleri marjinal özel maliyetlerle; marjinal sosyal faydaları ise marjinal özel faydalara eşitlemek suretiyle bireylerin ve firmaların icra ettikleri işlemlerin gerçek sosyal maliyeti yansıtmalarını sağlamaktadır (Coase, 1960). Dışsallıklara farklı bir piyasa çözümünü öneren Coase, Pigou görüşünden ziyade devletin müdahale etmesinin yerine; dışsallık oluşturan ve dışsallıktan etkilenen tarafların anlaşmaları ve mülkiyet haklarının dağılımına göre taraflardan birinin diğer tarafa tazminat ödemesi ile kaynakların yeniden tahsis edileceğini, dışsallığın ortadan kaldırılacağını ve etkinliğin tekrar mümkün olacağını ifade etmiştir (Hatırlı, 2019). Dışsallıklar söz konusu olduğunda tarafların görüşme sağlayarak dışsallığı içselleştirmesi ve etkinliğin bu şekilde sağlanması için yapılan regülasyon hususundaki önerme Coase Teorisi ile ifade edilmektedir (Stiglitz, 1994). R. Coase, piyasa işlemlerinin etkinlikten uzaklaşması halinde, karar birimlerinin aralarında bir pazarlık süreci oluştura-

arak etkinlik koşullarını yeniden sağlayabileceklerini ve bunun için de mülkiyet haklarının tesis edilmesi gerektiğini; böylelikle dışsallıklara bir piyasa oluşturarak piyasa başarısızlığı olmaktan çıkacağını ifade etmiştir. Coase, makalesinde işlem maliyetleri kavramı üzerinde durmuş, mülkiyet haklarının serbestçe alınıp satılması ve işlem maliyetlerinin düşük olması durumunda karar birimlerinin aralarında pazarlık yapma olanağının arttığını ve bu durumun pareto etkinliğe ulaştığını açıklamıştır. Bu bağlamda, dışsal maliyetler söz konusu olduğundan devletin müdahale etmemesi gerektiğini ve Pigou tipi vergilerin etkinliği bozduğunu öne sürmüştür (Farrell, 1987).

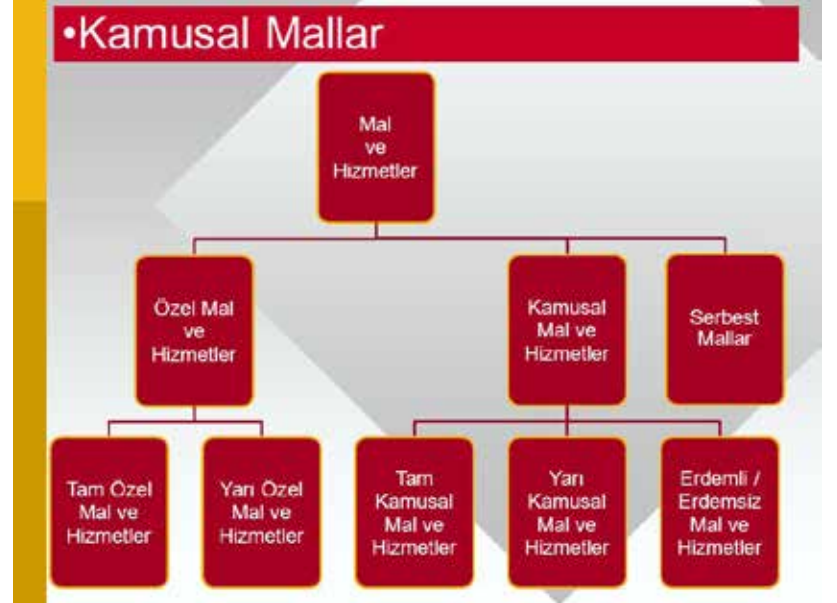

Kaynak: İnternet

3.3. Kamusal Mallar

Kamusal mal tüketimde rekabeti olmayan ve kullanımı dışarıda tutulamama özelliğine sahip mallar olarak tanımlanmaktadır. Rekabetin olmaması, bir bireyin mal tüketiminin diğer bireylerin tüketim miktarını azaltmaması yani o malı tüketmek için birbirine rakip olmamalarını, dışarıda tutulamama ya da dışlanamazlık özelliği ise bir malın kullanımından hiçbir bireyin engellenememesini ifade etmektedir (Hatırlı, 2019). Kamusal mallar, herhangi bir bireyin tüketiminden başkalarının aynı malı tüketme miktarında eksilme olmadığı, birlikte ve eşit miktarda tüketilen mal ve hizmetler olarak tanımlanmakta ve bu varsayımı ile piyasa başarısızlığına neden olan bir diğer etken olarak gösterilmektedir. Kamusal malların varlığının piyasa başarısızlığı olarak gösterilmenin nedeni kişilerin gerçekte tüketim tercihlerini kesin olarak bilmenin mümkün olmayacağıdır. Ayrıca bireylerin bazı kamusal malların finanse edilmesine katkı sağlamadığı halde o malı tüketmek istemesi bedavacılık sorununu ortaya çıkarmakta ve ödeme yapmadığı halde o malın faydasından yararlanmak isteyen bireylerin bedavacı olarak nitelendirilmesi problemi doğurmaktadır. Böyle bir durumda diğer bireyler de kamu mallarının finansmanına katılmak istemeyecek ve ekonomide zorluklarla karşılaşılacaktır. Kamusal malların üretimi gerçek hayatta optimum düzeyde olmamaktadır, optimum düzeyin yukarısında veya aşağısında kalmaktadır (Hatırlı, 2019) bu sebepten dolayı bu malların varlığı da piyasa başarısızlığı

olarak tanımlanmaktadır.

Kaynak: İnternet

3.4. Asimetrik Bilgi

Tam rekabetçi piyasaların varsayımlarından bir diğeri de bireylerin tam bilgiye sahip olmalarıdır. Alıcılar ve satıcılar açık (şeffaf) bir şekilde piyasa hakkında tam bilgiye ulaşabilmektedir. Dolayısıyla satıcılar malların piyasa fiyatlarını, üretimde kullanılan girdi fiyatlarını ve ürün teknolojisi gibi konularda tam bilgiye sahiptirler. Alıcılar da ürünün nitelikleri ve ürün fiyatı gibi konularda tam bilgi sahibi olduğu varsayılmaktadır. Ancak gerçek hayatta böyle bir durum daima söz konusu olmamakta, bir alıcı veya satıcının diğerlerine göre daha fazla bilgiye sahip olması durumu göz önünde bulundurulmalıdır.

Bir bireyin başkalarından daha fazla ya da daha eksik bilgiye sahip olması durumu asimetrik bilgi kavramı ile adlandırılmaktadır. Daha fazla bilgiye sahip olan bireyin eksik bilgi sahibi birey karşısında avantajlı durumda olacağı aşikârdır. Böyle ortamda piyasanın etkin işlediği düşünülemez, yani piyasa başarısız kabul edilmektedir.

George A. Akerlof 1970 tarihli "The Market For Lemons" Limonlar için Pazar: adlı makalesinde etiket örnekleri ve otomobilleri örnek göstererek, asimetrik bilgi problemiyle piyasaların ilk resmi analizini yapmıştır. İkinci el piyasasında rol oynayan ve daha sonrasında birçok soruna neden olan limon problemi bir tür negatif dışsallıktır ve ters seçim problemi (advers selection) olarak da nitelendirilmektedir. Çalışmada ikinci el araba almak isteyen bir kişi otomobili ayrıntılı olarak inceleyip değerlendiremez ve iyi otomobil fiyatı ile limon otomobil fiyatının tam arasında bir fiyat belirleyip satıcıya teklif sunmakta ancak satıcı alıcıya göre daha fazla bilgiye sahip olduğu için otomobilin gerçek fiyatını istemektedir. Bu durum sonucunda ise iyi otomobil

satışı sınırlanmış olacağından asimetrik bilgi sonucu ters seçim yapılır. Bu durumda kötü araba ortalama fiyattan satıldığı için piyasada kullanımı yaygınlaşmaktadır. Bütün bunların sonucunda da iktisadi anlamda iyi araba arz edenler piyasadan çekilirken kötü arabaların satışını yapanlar daha fazla kazanç sağlamaktadır.

Michael Spence, bireysel piyasa katılımcıları tarafından önemli bir anlaşma şekli için; daha bilgili olan kişiler bilgilerini yeterince bilgili olmayanlara güvenilir bir şekilde aktararak piyasa sonuçlarını iyileştirmek için sinyalleşme terimini kullanmaktadır. Bu durum ekonomik ajanların diğer ajanları kendi yetenekleri veya daha genel olarak ürünlerinin değeri veya kalitesi konusunda ikna etmek için gözlemlenebilir ve maliyetli önlemler almasını gerektirmektedir. Spence 1973 tarihli öncü makalesinde (doktora tezine dayanarak), işgücü piyasasında üretkenliğin bir işareti olarak eğitimi değerlendirmektedir. Sinyalleme maliyeti "gönderenler" arasında, yani iş başvurusunda bulunanların yeterince farklılık göstermedikçe sinyalleşmenin başarılı olamayacağıdır. Dolayısıyla sinyalleşmenin etkin olabilmesi için değerlendirilenler arasında kayda değer farklılıklar olması gerektirir.

Joseph Stiglitz bilgisiz ajanların asimetrik bilgi içeren bir piyasada hangi eylemleri gerçekleştirebileceğini inceleyerek Akerlof ve Spence'in analizlerinin açık bir tamamlayıcısı olmuştur. Şirketlerin bireysel müşterilerin risk durumu hakkında bilgi sahibi olmadığı sigorta piyasalarında bilgi sorunlarının nasıl çözülebileceğini ifade ettiği çalışmada, sigorta şirketinin (bilgilendirilmemiş taraf) müşterilerine (bilgilendirilmiş taraf) sözde tarama yoluyla risk durumları hakkındaki bilgileri "ifşa etmeleri" için etkili teşvikler verebileceğini göstermektedir. Taramalı bir dengede, sigorta şirketleri, poliçe sahipleri arasında, daha düşük primlerin daha yüksek muafiyetlerle değiştirilebileceği bir alternatif sözleşmeler menüsünden seçim yapmalarını sağlayarak, farklı risk sınıfları arasında ayırım yapmaktadır. Stiglitz ve çok sayıda yardımcı yazarı, ekonomik modellerin, bilgi asimetrilerini göz ardı etmeleri halinde oldukça yanıltıcı olabileceğini defalarca kanıtlamışlardır. Ortak mesajları, asimetrik bilgi perspektifinde, kamu sektörü düzenlemelerinin uygun biçimleriyle ilgili sonuçlar gibi birçok piyasanın tamamen farklı bir şekilde yer aldığıdır. Stiglitz, asimetrik bilginin sonuçlarını, işsizlikten optimal bir vergi sisteminin tasarımına kadar değişen birçok farklı bağlamda analiz etmiştir.

Asimetrik bilginin neden olduğu bir diğer sorun ise ahlaki tehlike diğer bir ifade ile ahlaki risktir. Akerlof'un tersine seçim teorisi alıcı ve satıcıların işlem yapılmadan önce meydana gelen bir olgu iken; ahlaki tehlike alıcı ve satıcı arasında satın alma işlemi gerçekleştirildikten sonra ortaya

çıkılmaktadır. Ahlaki tehlike alıcı ve satıcının karşılıklı olarak anlaşmaları sonrasında bir tarafın asimetrik bilgi nedeniyle diğerinin aleyhine olacak şekilde haklarını kötüye kullanması şeklinde ifade edilmektedir (Hatırlı, 2019). Özetle ters seçim teorisinde olduğu gibi ahlaki soruna da sebep olabilen asimetrik bilginin varlığı piyasa başarısızlığı olarak nitelendirilmektedir.

Asimetrik Bilgi: Ekonomik hayatta üç önemli soruna yol açar:

1) Ahlaki Tehlike: Bireylerin sahip oldukları bilgileri kendi yararına, karşı tarafın ise zararına kullanmasıdır. Bu durumda taraflar mal ve hizmetin niteliği ile ilgili farklı bilgiye sahiptir.

2) Ters Seçim: Bireylerin asimetrik bilgi nedeniyle düşük kaliteli malı yüksek kaliteli mala tercih etmesidir.

3) Asil-Vekil Problemi: Milletin temsilcisi olan milletvekillerinin sahip olduğu bilgiyi kişisel çıkarları doğrultusunda kullanmasıdır.

Kaynak: İnternet

4. Sonuç

Piyasa ekonomisinin yalnız başına etkin kaynak dağılımı sağlaması mümkün olmamakta, bazı alanlarda ise ekonomik etkinlikte de yeterli olamamaktadır. Piyasanın birinci en iyi kaynak dağılımı bir başka ifade ile pareto optimumunu sağlayamıyor olması piyasa başarısızlığı olarak tanımlanmaktadır. Dışsallıkların olduğu ve eksik rekabet koşullarındaki bir ekonomide kaynak dağılımının optimum olma olasılığı söz konusu değildir. Üreticilerin ve tüketicilerin piyasa hakkındaki gereken bilgi düzeyine ulaşamamaları yani asimetrik bilginin varlığı, tüketiciler için fayda, üreticiler için ise hedefledikleri kâr maksimizasyonuna ulaşmalarına engel teşkil etmektedir. Piyasa ekonomisinin en etkin aracı olan fiyat mekanizması adil bölüşümü sağlayamamakta, piyasa mekanizması kamusal mal ve hizmet üretiminde etkin olamamaktadır. Bu gibi sebeplerden dolayı ekonomide dönem dönem istikrarsızlıklar görülebilmektedir. Böyle bir durumda piyasa başarısızlığa uğradığı için, kaynak israfını önlemek ve maksimum refah seviyesine ulaşabilmek amacıyla devletin piyasaya müdahale etmesi önem arz etmektedir.

Devletin piyasa ekonomisindeki rolünün nasıl ve ne kadar olması gerektiği konusuna açıklık getirmek isteyen iktisadi doktrinlere bakıldığında, devleti ekonomideki sorunlardan sorumlu tutarak ekonomiye aktif bir şekilde müdahale etmemesi gerektiği görüşünü benimseyen liberal

tarafına karşı; piyasanın yalnız başına fiyat mekanizmasıyla toplam refahı sağlamada ve kaynakların optimum dağılımında başarısız olmasından dolayı gerektiğinde devletin müdahale etmesinin doğru olacağı görüşünü benimseyen müdahaleci yaklaşımların olduğu ortaya konulmuştur. Tam rekabet piyasa koşullarının geçerli olduğu piyasa ekonomisinde pareto optimum kaynak dağılımının sağlanamadığı açıklanmış ve tam rekabetçi varsayımların piyasanın başarısızlığıyla sonuçlandığı gerekçesiyle; devletin ekonomiye vergilendirme, harç, özel mülkiyet haklarına müdahale, tekelci oluşumların kartel girişimlerini engellemede gereken yöntemleri kullanarak piyasaya müdahale etmesi kaçınılmaz olmaktadır. Çalışmadan çıkarılan sonuç ise piyasa başarısızlığı tespit edildiğinde gerekli ölçülerde ve belirli çizgilerde devletin ekonomideki rolünün toplum refahını sağlamak adına ciddi anlamda önemli kabul edilmesi, daima olmasa da başarısızlık/istikrarsızlık gibi durumlarda devletin piyasaya müdahalesinin gerekli olduğudur.

Kaynakça

- Akalın, G. (2000), Kamu Ekonomisi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- Akerlof, G. (1970), "The Market for Lemons: Quality, Uncertainty, and the Market Mechanism", The Quarterly Journal of Economics, Vol.84, No.13, 488-500.
- Aktan, C. C., Dileyici, D. & Vural, İ.Y. (2006), Kamu Ekonomisi ve Kamu Politikası, Seçkin Yayıncılık. Ankara
- Armağan, R. (2003), Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (9), 1-20.
- Barr, N. (1998), The Economics of the Welfare State. 3rd Edition. Oxford: Oxford University Press.

- Coase, R. H. (1960), The Problem Of Social Cost. The Journal Of Law & Economics, 56(4), 837-877.
- Dinler Z. (2007), Mikro Ekonomi, Bursa:Ekin Kitabevi Yayınları.
- Farrell, J. (1987), Information and The Coase Theorem, The Journal of Economic Perspectives, Vol. 1, Nu. 2, Page:113-129.
- Hatırlı, S. (2019), Mikroekonomi, Genişletilmiş 6.Baskı, Beyazıt Kitabevi, İstanbul.
- Özbilgi, F. (2020), Piyasa Başarısızlıklarından Dışsallıklar ve Çözüm Yollarına İlişkin Değerlendirmeler . Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi , 2 (1) , 70-90 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/aujfe/issue/54346/738132>
- Özkıvrak, Ö. (2019), Piyasa Başarısızlığına Dayalı Devlet Müdahalesine İki Farklı Yaklaşım: Refah Teorisi Ve Kamu Tercih Teorisi . Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 7 (2) , 39-54 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/trakyaibf/issue/43037/498091>
- Öztürk, N. (2004), Piyasa Başarısızlıkları. Öneri, 6(21), 173 - 187.
- Öztürk, N. (2007), Piyasa Başarısızlığından Kamu Ekonomisinin Başarısızlığına Ekonomide Devletin Değişen Rolü, Palme Yayıncılık, Ankara.
- Sarıkaya, M. (2002), "Asimetrik Bilgi Çerçevesinde Müzayedeler", C.Ü.İ.B.F Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, s. 99-110.
- Stiglitz, J. E. (1994), Kamu Kesimi Ekonomisi. İkinci Baskı. (Ö. F. Batirel, Çev.).Marmara Ün. Yayın No: 549. İİBF. Yayın No: 396.

